Brussels Studies

La revue scientifique électronique pour les recherches
sur Bruxelles / Het elektronisch wetenschappelijk
tijdschrift voor onderzoek over Brussel / The e-journal
for academic research on Brussels
Collection générale | 2015

Het dramatische verhaal van Léon en Camille: een essay over de literaire geografie langs de Brusselse boulevards

*La dramatique histoire de Léon et Camille : essai de géographie littéraire le long
des boulevards bruxellois*

*The dramatic story of Léon and Camille: literary geography essay set in the
boulevards of Brussels*

**Tatiana Debroux, Laurence Brogniez, Jean-Michel Decroly et Christophe
Loir**

Traducteur : Philippe Briel

Édition électronique

URL : <http://journals.openedition.org/brussels/1310>

DOI : 10.4000/brussels.1310

ISSN : 2031-0293

Éditeur

Université Saint-Louis Bruxelles

Référence électronique

Tatiana Debroux, Laurence Brogniez, Jean-Michel Decroly et Christophe Loir, « Het dramatische
verhaal van Léon en Camille: een essay over de literaire geografie langs de Brusselse boulevards », *Brussels Studies* [Online], Algemene collectie, nr 92, Online op 19 octobre 2015, geraadpleegd op 01
mai 2019. URL : <http://journals.openedition.org/brussels/1310> ; DOI : 10.4000/brussels.1310

Licence CC BY

Nummer 92, 19 oktober 2015. ISSN 2031-0293

Tatiana Debroux, Laurence Brogniez, Jean-Michel Decroly & Christophe Loir

Het dramatische verhaal van Léon en Camille. Een essay over de literaire geografie langs de Brusselse boulevards

Vertaling: Philippe Bruel

Dankzij de ruimtelijke analyse van een literaire tekst uit de helft van de 19e eeuw, kunnen we het genre van de panoramische literatuur herontdekken en meteen ook de rijke informatie over de stedelijke context van waaruit deze literatuur ontsproot. Via een literair geografisch essay, gebaseerd op het bijzondere verhaal van een hope-loze liefde, willen we de meerwaarde tonen van een interdisciplinaire reflectie rond ruimte en artistieke producties die het waard zijn om tegenover elkaar gezet te worden. Het verhaal dat we hier bekijken is opgebouwd rond de Brusselse boulevards en hun maatschappelijke omgang: de analyse van de plaatsen, van het tijdsaspect, van het parcours van de personages en van hun cartografische vertaling onthult de ruimtelijke structuur van de stad als een geheel. Diezelfde analyse biedt ook waardevolle informatie over het gebruik van de ruimte en haar uitbeeldingen, een informatie die je niet kan verkrijgen via de traditionele historische bronnen.

Tatiana Debroux bereidt een postdoctoraat voor in geografie aan de Université Libre de Bruxelles. Ze onderzoekt de artistieke verschijnselen en de productie van stedelijke ruimten (Zie het nr. 69 van Brussels Studies, "Binnen en buiten de stad. Schets van een geografie van de beeldend kunstenaars in Brussel (19e – 21e eeuw)"). Ze heeft ook collectief en interdisciplinair werk geleverd rond de literaire geografie van Brussel, een werk dat als basis diende voor dit artikel.

Laurence Brogniez is hoogleraar literatuur aan de Université Libre de Bruxelles. Haar onderzoek richt zich op vergelijkende kunsten (literatuur en plastische kunst), de culturele geschiedenis en de literaire voorstellingen van Brussel op het einde van de 19e eeuw. Ze is ook geïnteresseerd in reisverhalen, gidsen en dagboeken over reizen.

Jean-Michel Decroly is professor in geografie en toerisme aan de Université Libre de Bruxelles. Na het bestuderen van de ruimtelijke variaties van demografisch gedrag in Europa, voert hij nu onderzoek over de hedendaagse mutaties van stedelijke ruimten en de vormgeving van gebieden door het toerisme.

Christophe Loir is historicus en kunsthistoricus, professor aan de Université Libre de Bruxelles. Hij werkt rond de culturele geschiedenis van de 18e en de 19e eeuw. Hij publiceerde onlangs een boek over neoklassieke architectuur (Bruxelles néoclassique : mutation d'un espace urbain, Brussel, CFC, 2009).

Tatiana Debroux, +32(0)2 650 68 08, tdebroux@ulb.ac.be

Benjamin Wayens (Redactiesecretaris), +32(0)2 211 78 22, bwayens@brusselsstudies.be

Inleiding

1. Op een mooie lentedag, in het midden van de 19e eeuw, komt een student die langs de boulevards rond Brussel wandelt, een meisje tegen. Hij heet Léon en is van goede afkomst. Zij heet Camille en is hoedenmaakster.
2. Als het tijd is om te vertrekken, besluiten Léon en Camille elkaar terug te zien op dezelfde plek, vlak voor de Kruidtuin. Van daaruit kunnen ze verder langs de boulevards wandelen, een ideale omgeving voor hun eerste ontboezemingen.
3. Enige tijd en vele ontboezemingen later, verplaatsen Léon en Camille hun ontmoetingsplek naar een ander deel van de boulevards, tussen de Naamsepoort en de Hallepoort. Dit deel is minder verstedelijkt, verborgen voor de ogen van wandelaars, en je hebt er een mooi uitzicht op de akkers van Sint-Gillis. Hier, te midden van een bucolische omgeving, weg van de drukte van het stadscentrum, kan de eerste liefde vrij bloeien.
4. De dagen gaan voorbij en plots lijkt de toekomst voor het meisje niet meer zo rooskleurig. Wanneer ze bij Léon thuis, in het burgerlijke Sint-Joost, een hoed gaat leveren, vangt ze heimelijk een gesprek op. Ze hoort dat de jonge man niet echt van haar houdt: voor hem is ze slechts een zomerliefde en met de seizoenen, zullen ook zijn interesses in vrouwen veranderen. Na deze woorden, maakt een razende Camille haar aanwezigheid bekend voor ze ijlings wegloopt.
5. Voor Léon is de zaak nu gesloten. Als een vrij man hervat hij zijn liederlijk leven, paraderend langs de nabijgelegen, chique boulevards rond het Koninklijk Park, netjes opgedoft en gezeten op een prachtig paard.
6. Na een opmerking van de moeder van Léon, heeft de bazin van Camille het meisje aan de deur gezet. Hoewel ze volledig in zak en as zit, wacht Camille nog steeds op de terugkeer van haar minnaar en wandelt ze dag in dag uit langs de paden die ze ooit samen betraden.

Maar hij komt niet en terwijl haar hoop geleidelijk krimpt, zinkt haar geest stilaan in de waanzin. Ziek van verdriet, zonder werk, dwaalt Camille rond langs de drukke stukken van de boulevards, tussen de Hallepoort en de Anderlechtsepoort, vlakbij het kleine kamertje dat ze huurt. Op een avond ontwaart ze in de verte een lijk. Ze denkt dat het die van haar is, schrikt en rent hals over kop langs het kanaal. Ze loopt tot aan de Groendreef waar ze rakelings tegen een ruiter loopt. Ze denkt dat het Léon is en schrikt. Ze slaat opnieuw op de vlucht, valt in het kanaal en verdrinkt.

7. De volgende dag merkt Léon, tijdens een van zijn tochtjes, een menigte ter hoogte van de Brug van Laken. Hij steekt de brug over en, bij de menigte aangekomen, ontdekt hij het levenloze lichaam van de vrouw die men net uit het water had gehaald.

« Il venait de reconnaître dans la noyée une bouche qui lui avait souri, deux yeux dont le regard l'avaient caressé, deux joues qui n'avaient pas toujours été si pâles et qu'avec un mot d'amour il avait fait plus d'une fois rougir. Il devint aussi blême que ces joues de la morte et poussa un cri : Camille ! » [Hymans & Rousseau, 1853, p.112]¹.

1. Een panoramisch verhaal bedoeld om over de boulevards te vertellen

8. Ingebed in een bredere verhaal - dat van de "*Diabla à Bruxelles*" (*De duivel in Brussel*) [Aron, 2001], werd de geschiedenis van Léon en Camille gepubliceerd in 1853 door twee jonge Brusselse auteurs, Louis Hymans en Jean-Baptiste Rousseau. Het is het derde hoofdstuk uit het derde boekdeel van het werk.

9. *Le Diabla à Bruxelles* is geen klassieke roman: deze hybride literaire vorm, een kruising tussen documentaire en fictief verhaal, behoort tot de zogenaamde panoramische literatuur, een genre dat zeer populaire was in het midden van de 19e eeuw en de voorloper is van het realisme. De ambitie van het genre was om de stad te laten zien die

¹ "Hij herkende de mond die hem had toegelachen, de ogen die hem met hun blik hadden gestreeld, de twee wangen die niet altijd zo bleek waren en die hij met een liefdeswoord meer dan eenmaal had doen blozen. Hij werd zo bleek als de wangen van de dode en slaakte een kreet: Camille!".

men niet toonde [Brogniez *et al.*, 2015]. Naast de stedelijke fysiologieën [Stiénon, 2012] en de *Mysteries* [Aron *et al.*, 2016], kende het genre van de *Duivels* een groot succes in de Europese steden die radicaal veranderd waren door de industriële ontwikkeling in de 19e eeuw. De stad, haar prestigieuze gebouwen, haar moderne vervoer maar ook de accentuering van haar sociale problematiek en haar uiteenlopende bevolking, definiëren mee deze literatuur waarin de stad de hoofdrol speelt.

10. Gewijd aan verschillende soorten plekken (cafés, theaters), aan welbepaalde ruimten of gebouwen (het Park, de "Cité", "West End", de Senaat, het Justitiepaleis, het Conservatorium) of ook aan socioprofessionele groepen (studenten, kunstenaars, het "wereldje"), nemen de verschillende hoofdstukken van de *Diable à Bruxelles* elk een bijzondere vorm aan, van de gastronomische kritiek tot de sociale analyse of de romance, en geven ze de verschillende facetten van de stad in verandering weer. Het verhaal is een ik-verhaal: de Duivel, een personage dat zich overal mee bemoeit, is aan het woord. In de vier delen van het boek vertelt hij zijn omzwervingen, alles wat men hem verteld heeft over plekken waar hij niet naartoe gaat, en wat hij achter de deuren vindt die hij opengooit.

11. Het verhaal van Camille en Léon past perfect binnen het project van Hymans en Rousseau dankzij het decor en de kinetiek ervan. Anderzijds staat het los van de meeste andere hoofdstukken omdat er een intrige in zit, met een opvoedende boodschap, gevolgd door een sentimentele ontgoocheling. Andere delen van het boek zijn geschreven als komediestukjes (onder meer dat over het Koninklijk Park); de intrige speelt er echter een andere, meer beperkte rol in, namelijk die van het onthullen van het gebruik en de bezoekers van welbepaalde plekken. Het aparte aan het hoofdstuk over de boulevards, dat het verhaal van de Brusselse minnaars vertelt, ligt in de dynamische beschrijving van de ruimte, overgezet naar een volledig scenario met personages die dienst doen als onthullers. Doorheen het verhaal van de omzwervingen van Camille en Léon langs de boulevards, onthullen de au-

teurs de stad Brussel in al haar aspecten, dankzij hun beschrijving van de sociale en ruimtelijke structuren. In dit opzicht volgt de tekst de raadgevingen uit de 19e-eeuwse reisgidsen: "Als u enkele uren vrij heeft, kan u die tijd het best spenderen door langsheen de boulevards een wandeling rond de stad te maken." [Baedeker, 1885, p.44].

2. Het verhaal, stap na stap: het relaas in kaart brengen om de structuur van het verhaal en van Brussel te onthullen

12. Doorheen een liefdesintrige nemen Hymans en Rousseau de lezer mee in een verhaal dat de sociaal-ruimtelijke contrasten onthult van de verschillende delen van de boulevards en van de wijken die ze omringen. Zonder de twee personages, zou de beschrijving waarschijnlijk min of meer overgenomen zijn uit de reisgidsen en wat ze vermelden over de Brusselse boulevards en over de verschillen tussen de hoge stad en de lage stad; dankzij het koppel en hun avonturen, betreedt de lezer werkelijk twee verschillende werelden. Werelden die elkaar ontmoeten, elkaar ontwijken en weer bij elkaar komen voor een dramatische finale.

13. Wat doorheen de tekst schemert bij een gewone lezing wordt duidelijk wanneer we de verschillende hoogtepunten uit het verhaal letterlijk in kaart brengen; een aandachtige, ruimtelijke analyse van de tekst, gekoppeld aan een cartografische oefening, onthult het fundamentele belang van de ruimte in het verhaal. Door de plekken en de ruimten beschreven in het verhaal van Léon en Camille op te tekenen, evenals hun volgorde van verschijning en de personages die er vertoeven en ze dan uit te zetten op een stadsplan uit die tijd², wordt de minutieuze ruimtelijke en temporele structuur van het verhaal echt duidelijk, als een soort van Brusselse *Carte du Tendre* en als getuigenis van de ruimtelijke structuur van de stad (figuur 1).

² In ons geval is het de *Topografische en hypsometrische kaart van Brussel en zijn omgeving*, opgesteld door Joseph Huvenne en in Brussel uitgegeven door Philippe Vandermaelen (1858).

Verloop van het verhaal

● Koppel ● Léon ● Camille ● Huis

- 1 Ontmoeting van Léon en Camille op een bankje.
- 2 Camille en Léon scheiden. Zij gaat naar de Petite rue des Bouchers, hij naar het Café des Arts.
- 3 1e afspraak, langzame wandeling.
- 4 2e afspraak en de volgende. Eerste kus, de plaats waar Camille wacht.
- 5 Voorval van de hoed. Camille leert dat hij niet van haar houdt.
- 6 Léon maakt zorgeloze tochtjes langs de mooie boulevards.
- 6 Camille kwijnt stilaan weg, alleen in haar kamer, wanhopig wachtend op Léon.
- 7 Voorval van de lijkist: Camille ziet een lijkist en denkt dat het haar eigen lijkist is. Radeloos, loopt ze langs het kanaal, tot de Groendreef.
- 8 Verrast door een galopperende ruiter die ze voor Léon houdt, werpt Camille zich in het water.
- 9 Léon ziet een menigte tijdens een ritje te paard op de Groendreef. Hij ontdekt het levenloze lichaam van Camille op de andere oever.
- 10 Begrafenis van Camille (Kerkhof van Laken).

Figuur 1. De hoogtepunten van het verhaal op de kaart. Bron: de cartografie van T. Debroux op basis van het verhaal weergegeven op de Topografische en hypsometrische kaart van Brussel en omgeving, opgesteld door Joseph Huvenne en in Brussel uitgegeven door Philippe Vandermaelen (1858).

3. Van de Kruidtuin tot de Groendreef: variaties op een ruimtelijk contrast

14. Door een romantisch drama te vertellen tussen personages uit tegengestelde sociale middens, onthullen de auteurs de fundamentele breuk in de Brusselse ruimte van de 19e eeuw (lage stad/hoge stad, arme stad/rijke stad), maar ze nuanceren, daar waar de ontmoetingen toelaatbaar zijn.

15. Hoewel Léon en Camille in tegengestelde wijken wonen, komen ze elkaar voor de eerste keer tegen op een middag op de Kruidtuinlaan, die bekend staat als een burgerlijke boulevard waar sociale klassen elkaar kunnen kruisen. Deze ruimte biedt Léon dus de gelegenheid om het meisje aan te spreken. Tegelijk is het ook een plek waar het meisje mag vertoeven.

« Si vous descendez de la porte de Louvain jusqu'à la porte de Cologne³, vous trouvez le monde bourgeois. Quelquefois il a des voitures attelées [...] ; plus communément il marche à pied. C'est vers six heures du soir, lorsque les cavaliers aristocratiques ont disparu du boulevard du Régent, que les cavaliers bourgeois apparaissent sur le boulevard du Jardin Botanique. [...] les cavaliers eux-mêmes sont parfois des pastiches passables des originaux qu'ils copient. [...] dans cette apparente confusion des rangs et des naissances, on peut démêler les intrus ; leur attitude annonce leur position sociale » [Hymans & Rousseau, 1853, pp. 95-97]⁴.

16. Vanaf de bank waar ze mekaar hebben ontmoet, dalen de jonge mensen samen af naar het centrum, waar ze scheiden: de ene gaat naar een plek van genot (een café), de andere naar haar werkplek (een modieuze kledingwinkel).

17. De daaropvolgende ontmoetingen gebeuren ter hoogte van de Waterloolaan, die rond 1850 nog niet erg bebouwd is: het is een boulevard die beschreven staat als neutraal, « le plus solitaire, le plus tranquille ». « Vers sept à huit heures du soir, le boulevard est surtout hanté par les familles [...] de l'émigration anglaise [...]. Mais lorsque neuf heures sonnent, l'Angleterre rangée se retire de cette avenue, où lui succèdent quelques ouvriers belges accompagnés de leurs maîtresses »⁵ [Hymans & Rousseau, 1853, p. 81].

18. Buiten zijn wereld kan Léon met Camille aan de arm lopen en hij kan ze ongestoord kussen, zonder zich zorgen te maken over een mogelijk vernederende commentaar van zijn gelijken. Voor het meisje is deze nog vrij landelijke boulevard een idyllisch decor voor haar eerste romance.

19. Het abrupte einde van het liefdesverhaal wordt gekenmerkt door een duidelijke, ruimtelijke breuk: vanaf het moment dat Camille uit Sint-Joost vlucht, zullen de twee personages verder evolueren in radicaal verschillende ruimten. Tevens loopt het ritme van hun verplaatsingen niet langer in lijn: de uitstappen van Léon gebeuren nu te paard, terwijl Camille naar haar tragische lot loopt en zo het einde van het verhaal bespoedigt.

³ Vandaag, betekent dit van rond het Madouplein tot het Rogierplein.

⁴ "Als je van de Leuvensepoort tot aan de Keulsepoort wandelt, vind je er de burgerlijke wereld. Soms zijn er koetsen [...]; meer in het algemeen gaat men te voet. Het is rond zes uur 's avonds, wanneer de aristocraten op hun paarden de Regentlaan hebben verlaten, dat de burgerlijke ruiters op de Kruidtuinlaan verschijnen. [...] de ruiters zelf zijn soms redelijk aanvaardbare imitaties van de originelen die ze kopiëren. [...] te midden van deze schijnbare verwarring van rangen en geboorten, kun je de indringers ontwaren; hun houding typeert hun maatschappelijke positie".

⁵ "de meer eenzame, de meer rustige". "Rond zeven, acht uur 's avonds, zie je op die boulevard vooral gezinnen [...] uit de Engels emigratie [...]. Maar klokslag negen uur, trekken de nette, geordende Engelsen zich terug van deze boulevard en worden ze vervangen door enkele Belgische arbeiders met hun maîtresses".

20. Zonder werk en nadat ze het wachten op haar minnaar heeft opgegeven, is Camille beperkt tot het arme deel van de stad, waar ze gedurende uren rondwandelt; Léon, hij, « ne mettait jamais les pieds de sa monture sur le boulevard qui s'allonge de l'Allée Verte à la porte de Hal, boulevard plébéen entièrement abandonné au petit peuple et aux militaires sans galons » [Hymans & Rousseau, 1853, pp. 97-98]⁶.

21. Léon vindt dus het plezier van het paardrijden en het zalig nietsdoen terug:

« On sait que le boulevard où se promène presque exclusivement le monde élégant est celui qui s'étend depuis la porte de Namur jusqu'à la porte de Louvain. C'est là que rivalisent d'orgueil et de beauté les plus frais équipages et les meilleurs chevaux, les jeunes gens les plus riches, les femmes les mieux nées » [Hymans & Rousseau, 1853, p. 95]⁷.

22. Deze maatschappelijke tegenstelling tussen de personages, hun afkomst en hun ruimten, kristalliseert zich aan het einde van het verhaal langs het kanaal en de Groendreef. De rechteroever van het kanaal ten noorden van de boulevards, volledig beplant met bomen en waarlangs de eerste Belgische spoorlijn liep, werd erg gesmaakt door de toenmalige hogere sociale klasse.

« [Léon] suivait les voitures aristocratiques, qui longeaient le côté de l'eau ; l'autre côté appartient à la plèbe ; ainsi que les boulevards, l'Allée Verte est divisée en zones sociales bien tranchées » [Hymans & Rousseau, 1853, p. 107]⁸.

23. Camille valt effectief aan de andere oever in het water. Om te weten waarom er een menigte is ontstaan, moet Léon een brug over het kanaal oversteken. Let op de symboliek: wanneer hij het meisje herkent, valt hij bijna van zijn paard en moet hij voet aan de grond zetten.

In enkele laatste regels, op een specifieke plek, spinnen de auteurs de draden van de plot weer aan elkaar en illustreren eens te meer wat de personages sociaal en ruimtelijk scheidt.

24. Aangekomen aan de Groendreef, hebben de lezers het verhaal volledig langsheen de boulevards kunnen volgen, en het relaas eindigt.

Besluit: het verhaal, de kaart en het grondgebied

25. De recente ontwikkelingen in de literaire geografie - geboren uit de *spatial turn* die de kunstwetenschap maakte en de interesse van de geografen voor literaire teksten als bron en onderwerp van studie - hebben de diversiteit aangetoond van de vragen ontsproten uit de ruimtelijke analyse van fictieve verhalen [Moretti, 2000; Madoeuf *et al.*, 2012]. Zowel op het vlak van de structureren van de intriges (literaire analyse) als op dat van de beschreven gebieden en hun cartografie (sociaal-ruimtelijke analyse), is de analyse van de gekozen teksten, hun onderlinge confrontatie en de vergelijking ervan met andere bronnen meer dan een stijl oefening. De literaire analyse wordt erdoor verrijkt met een nieuwe dimensie, die van de ruimtelijkheid, terwijl het verhaal, via de personages, interessante lectuurmogelijkheden biedt richting ruimtelijke structureren en sociale invulling van de beschreven ruimte. Tenslotte tekent er zich doorheen de tijdsfilter en de subjectiviteit van de schrijvers ook een geografie af van de uitbeelding van de steden, dankzij de cartografische oefening van de stadsverhalen [Debroux, 2015].

26. Het kortverhaal dat voor dit essay werd gekozen, is bij uitstek geschikt als bewijsvoering: geschreven in een welbepaalde culturele en stedelijke context (de groei van Brussel en de duidelijke sociaal-ruimtelijke polarisatie, de eerste sociale enquêtes, de algemeen aanvaarde

⁶ "zette nooit een voet aan de grond wanneer hij met zijn paard langs de boulevard tussen de Groendreef en de Hallepoort reed, langs een volkse boulevard dus, volledig overgelaten aan het kleine volk en de militairen zonder strepen".

⁷ "Het is bekend dat de boulevard waar bijna uitsluitend de elegante wereld wandelt is die zich uitstrekt tussen de Naamsepoort en de Leuvensepoort. Daar concurreren de meest frisse koetsiers en de beste paarden voor trots en schoonheid, de rijkste jongeren, de best geboren vrouwen".

⁸ "[Léon] volgde de aristocratische koetsen, die langs de kant van het water reden; de andere kant behoorde toe aan het plebs; net zoals de boulevards, is de Groendreef duidelijk verdeeld in perfect afgebakende sociale zones".

gewoonte om in de stad te wandelen, de ontwikkeling van de panoramische literatuur), informeert het verhaal van Léon en Camille de hedendaagse lezer over de maatschappelijke configuratie van de stad en het gebruik van de boulevards medio 19e eeuw, iets wat de meer traditionele archiefdocumenten vaak slechts ten dele weergeeft (over de tijden waarop men langs de boulevards wandelde of over het specifieke publiek dat er wandelde - de Engelse families bijvoorbeeld).

27. De cartografie maakt het mogelijk om al deze elementen te synthetiseren; sterker nog, ze laat het toe om de architectuur van het verhaal en de voortgang ervan te vatten in de vorm van een lus langs de boulevards, waarmee ze zichzelf ook onthult als een krachtig hulpmiddel voor literaire analyse en interdisciplinaire dialoog.

28. Hoewel het toepassen van een dergelijke oefening op huidige verhalen de nodige historische afstand of de relevantie ervan voor een onmiddellijk begrijpelijke realiteit mist, laten fictieverhalen ons toe de weergaven van de ruimten waarin we leven te benaderen. Deze weergaven zijn een andere manier om de hedendaagse stedelijke verschijnselen te vatten, en om er de gevoelige dimensies die aan de stedelijke analyse zouden ontsnappen te kunnen uithalen.

29. Naast teksten en kaarten, kunnen ook heel wat andere artistieke media het voorwerp zijn van zo'n oefening (films, werken van hedendaagse kunst, dans, enz - Chilaud *et al.*, 2013; Cosgrove, 2006; McCormack, 2008) via de nieuwe media en toepassingen van ruimtelijke analyse (SIG, geolocalisatie, animated cartography - Campbell, 2013; Hawkins, 2013). Gelegen op het kruispunt van artistieke en wetenschappelijke disciplines, verrijken deze ontmoetingen de analyse van de werken en zorgen ze voor een complementaire kennis om het grondgebied van de stad te bestuderen.

Bibliografie

- ARON, P., BROGNIEZ, L., DEBROUX, T., DECROLY, J.-M. et LOIR, C., 2016. Du chronotope à la cartographie dynamique du récit littéraire. *Les Mystères de Bruxelles* (1845-46) au prisme de l'analyse spatiale. In: *Mappemonde*.
- ARON, P., 2001. Le diable à Bruxelles. In: LYSØE, Eric (ed.), *Le Diable en Belgique de Prince de Ligne à Gaston Compère*, Bologna: CLUEB, pp. 28-43.
- BAEDEKER, K., 1885. *Belgique et Hollande. Manuel du voyageur*, Leipzig: Baedeker.
- BROGNIEZ, L., DEBROUX, T., DECROLY, J.-M. et LOIR, C., 2015. Le Diable à Bruxelles : essai d'analyse cartographique d'un récit documentaire et fictionnel du milieu du 19e siècle. In: Actes du colloque *Comment cartographier les récits documentaires et fictionnels ?* (Clermont-Ferrand, 17/11/12), Clermont-Ferrand: Presses universitaires Blaise Pascal.
- CAQUARD, S., 2013. Cartography I: Mapping Narrative Cartography. In: *Progress in Human Geography*, Vol. 37, n°1, pp. 135-144.
- CHILAUD, F., DELASSALLE, M., LE GALLOU, A. et GUINARD, P., 2013. Los Angeles dans *Mulholland Drive* de David Lynch. Donner à voir et à comprendre la ville postmoderne. In: *Amerika*, n° 9. <http://amerika.revues.org/4373>.
- COSGROVE, D., 2006. Art and Mapping: An Introduction. In: *Cartographic Perspectives*, n° 53, pp. 4.
- DEBROUX, T., 2015. Bruxelles à la page. Une approche littéraire de l'espace bruxellois au XIXe siècle. In: *Textiles, revue des lettres belges de langue française*, n°47, pp. 13-29.
- HAWKINS, H., 2013. Geography and Art. An expanding field: Site, the body and practice. In: *Progress in Human Geography*, Vol. 37, n°1, pp. 52-71.
- HYMANS, L.S. et ROUSSEAU, J.-B., 1853. *Le Diable à Bruxelles*. Brussel: Librairie Polytechnique.

- MADOEUF, A. et CATTEDRA, R. (ed.), 2012. *Lire les villes. Panoramas du monde urbain contemporain*. Tours: Presses Universitaires Françaises-Rabelais.
- McCORMACK, D. P., 2008. Geographies for Moving Bodies: Thinking, Dancing, Spaces. In: *Geography Compass*, Vol.2, n° 6, pp. 1822-1836.
- MORETTI, F., 2000. *Atlas du roman européen 1800-1900*. Parijs: Editions du Seuil.
- STIÉNON, V., 2012. *La Littérature des physiologies. Sociopoétique d'un genre panoramique (1830-1845)*. Parijs: Classiques Garnier.

Financiële steun

Brussels Studies wordt gepubliceerd met de steun van:

Innoviris, het Brussels Instituut voor Onderzoek en Innovatie

Universitaire Stichting

Fonds international Wernaers pour la recherche et la diffusion des connaissances

Fonds de la Recherche scientifique

De auteurs van deze tekst zijn leden van het gezamenlijk onderzoek-sorgaan MICM-arc (ULB, 2012-2017) dat de relatie tussen cultuur, mobiliteit en Brusselse stedelijke identiteit kritisch bevraagt (micmarc.ulb.ac.be).

Om deze tekst te citeren

DEBROUX, Tatiana, BROGNIEZ, Laurence, DECROLY, Jean-Michel & LOIR, Christophe, 2015. Het dramatische verhaal van Léon en Camille. Een essay over de literaire geografie langs de Brusselse boulevards, In: *Brussels Studies*, Nummer 92, 19 oktober 2015, www.brusselsstudies.be

Links

Andere versies van deze tekst zijn beschikbaar

PDF FR: <http://tinyurl.com/BRUS92FRPDF>

PDF NL: <http://tinyurl.com/BRUS92NLPDF>

PDF EN: <http://tinyurl.com/BRUS92ENPDF>

EPUB FR: <http://tinyurl.com/BRUS92FREPUBLIC>

EPUB NL: <http://tinyurl.com/BRUS92NLEPUBLIC>

EPUB EN: <http://tinyurl.com/BRUS92ENEPUBLIC>

De video's die verschenen zijn in *Brussels Studies* zijn te bezichtigen op het Vimeo kanaal van *Brussels Studies* op de volgende link:

<http://vimeo.com/channels/BruS>